

0 4571.147
К-499

**ВОЛИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

КЛІШ ІРИНА СТЕПАНІВНА

УДК 796-053.3

**ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДО 3-РІЧНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ
ЕТНОПЕДАГОГІКИ**

24.00.02 – Фізична культура, фізичне виховання
різних груп населення

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук
з фізичного виховання і спорту

Луцьк – 2000

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Волинському державному університеті імені Лесі Українки, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Цьось Анатолій Васильович,
Волинський державний університет
імені Лесі Українки,
завідувач кафедри здоров'я і фізичної культури

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент АПН України
Вільчковський Едуард Станіславович,
Інститут проблем виховання АПН України,
провідний науковий співробітник;

кандидат педагогічних наук, доцент
Презія Ганна Василівна,
Івано-Франківський обласний інститут
післядипломної освіти педагогічних працівників,
завідувач кафедри методики навчання

Провідна установа: Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, кафедра фізичного
виховання і здоров'я, Міністерство освіти
і науки України, м.Київ

Захист відбудеться 5 липня 2000 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.02 у Волинському державному університеті імені Лесі Українки (43021, м.Луцьк, вул.Винниченка, 30).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Волинського державного університету імені Лесі Українки (43021, м.Луцьк, вул.Винниченка, 30).

Автореферат розісланий 5 червня 2000 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Цьось А.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розбудова незалежної демократичної Української держави потребує нової системи навчання і виховання, яка б сприятиме розвитку освіченої, творчої особистості, національному відродженню, становленню державності нашого суспільства, виходу висхідної науки, техніки й культури на світовий рівень.

Вивчення та аналіз найважливіших здобутків педагогічної й психологічної науки свідчать про те, що дошкільний вік є найсприятливішим для формування переконань і звичок, засвоєння норм і правил поведінки. Сучасною наукою обґрунтовано зміст і форми фізичного виховання дошкільнят. У фундаментальних працях Б.С.Вільчковського (1979, 1998) подається цілісна система забезпечення фізичного та психічного здоров'я дітей. Різноманітні аспекти фізичного виховання дітей дошкільного віку подані в роботах О.І.Курок (1994), П.А.Кот (1995), О.Л.Богініч (1997) та ін.

На думку вчених і практиків (Г.В.Воробей, 1994; А.Я.Вольчинський, 1998; О.В.Ковальчук, 1994; О.В.Король, 1998; В.І.Левків, 1998; Є.П.Пристапа, 1996; А.В.Цьось, 1996 та ін.), ефективність виховання дітей підвищується, якщо воно ґрунтується на традиціях рідного народу. У процесі історичного розвитку в Україні були відкриті й відібрані найбільш ефективні засоби, методи і форми різнобічного виховання дітей. Поступово вони були акумульовані в рідній обрядовості, де провідну роль відіграло виховання фізичного і духовного здоров'я дитини.

Із невеликої кількості опублікованих праць із проблем традицій фізичного виховання в Україні, переважну більшість становлять етнографічні і фольклорні записи кінця XIX – початку XX століття (Н.Леасвич, 1987; М.Маркевич, 1860; П.Чубинський, 1872; П.Іванов, 1897; П.Заграда, 1929; О.Суховерська, 1923; П.Франко, 1913 та ін.). У цих роботах переважає опис народних ігор та фізичних вправ без належного наукового аналізу.

До перших сучасних публікацій із традицій українського виховання, в тому числі й фізичного, належать праці Е.Сявакко (1974), С.Кіпінника (1957, 1961), О.Воропая (1993), В.Скуратівського (1994). Пізніше були опубліковані наукові розвідки Г.Лозко (1995), В.Конюшенка (1995), в яких розглядаються окремі аспекти народних ігор і рідного виховання. Фундаментальними є наукові праці М.Г.Стельмаховича (1971, 1986, 1991, 1996).

Вперше в історико-педагогічній літературі України

1/251

педагогічній науці висвітлено національну систему розвитку виховання в Україні.

У галузі фізичного виховання найбільш систематизовані праці С.П.Піристуни (1991, 1995, 1996), в яких розкрито становлення і розвиток педагогічних основ української народної фізичної культури. Окремі аспекти фізичного виховання, з точки зору української етнопедagogіки, вивчали О.М.Вацеба (1994), В.І.Девкін (1998), А.Я.Вольчинський (1998), С.Б.Мудрик (1999), А.В.Цюсь (1998), Г.В.Воробей (1997).

Потрібно наголосити, що зазначені наукові праці відображають традиційні засоби і форми фізичного виховання для дітей старшого дошкільного та шкільного віку. Водночас, в сучасних умовах немає науково обґрунтованих рекомендацій впровадження української етнопедagogіки у фізичне виховання дітей до 3-річного віку. Крім того, основні наукові праці спрямовані на підвищення навчального і виховного процесу дітей у школі. Питання фізичного виховання дітей раннього віку в сім'ї засобами етнопедagogіки також не були предметом спеціальних досліджень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до науково-дослідної роботи 17-97 Волинського державного університету імені Лесі Українки "Закономірності виникнення і розвитку фізичного виховання в Україні" (номер держреєстрації 0196-U-006624).

Мета дослідження – вивчити зміст фізичного виховання в українській етнопедagogіці та обґрунтувати методичку його використання у процесі виховання дітей до 3-річного віку.

Задачі дослідження:

1. Визначити зміст, форми і методи фізичного виховання дітей раннього віку в українській етнопедagogіці.
2. Вивчити ставлення батьків до традицій етнопедagogіки
3. Розробити та експериментально перевірити методичку фізичного виховання дітей до 3-річного віку з використанням засобів етнопедagogіки.

Наукова новизна одержаних результатів:

– вивчено традиційні засоби і шляхи збереження здоров'я матері й дитини в період вагітності жінки (психологічні, морально-етичні та оздоровчо-гігієнічні перестороги й заборони);

– визначено засоби, методи й форми фізичного виховання дітей раннього віку в українській етнопедagogіці.

– виявлено ставлення жінок різних вікових і соціальних груп до етнопедагогіки та фізичного виховання;

– обґрунтовано педагогічні умови використання засобів етнопедагогіки в сучасних умовах.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці методики фізичного виховання для дітей першого, другого та третього років життя з використанням засобів етнопедагогіки.

Запропонована методика використання засобів етнопедагогіки у фізичному вихованні дітей впроваджена у практику навчально-виховного процесу студентів Волинського державного університету імені Лесі Українки, Львівського державного інституту фізичної культури і Чернігівського державного педагогічного університету ім.Г.Г.Шевченка, а також у лекційній курсі Луцького політехнічного будинку та Відділу реєстрації актів громадянського стану.

Результати дослідження також можуть бути використані при створенні нових підручників і навчальних посібників із теорії і методики фізичного виховання, рухливих ігор, історії фізичної культури, антропології.

Особистий внесок автора полягає в розробці й науковому обґрунтуванні методики використання засобів етнопедагогіки у фізичному вихованні дітей до 3-річного віку. У наукових працях, опублікованих у співавторстві, автору належать результати експериментальних досліджень.

Апробація результатів дисертації. Матеріали досліджень доповідались на першій і другій всеукраїнських конференціях: "Конференція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні" (Луцьк, 1994, 1996), третій і четвертій Всеукраїнських наукових конференціях аспірантів "Молода спортивна наука України" (Львів, 1999, 2000); міжнародних науково-практичних конференціях: "Фізична культура, спорт та здоров'я нації" (Вінниця, 1997), "Фізичне виховання, спорт та культура здоров'я у сучасному суспільстві" (Луцьк, 1999); щорічних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Волинського державного університету імені Лесі Українки (1991-1999 рр.), семінарах та курсах підвищення кваліфікації вчителів фізичної культури та вчителів початкової школи у Волинському обласному навчально-методичному інституті післядипломної освіти педагогічних кадрів.

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження опубліковано в методичному посібнику "Використання засобів

етнопедагогіки у фізичному вихованні дітей до 3-річного віку". Ця робота опублікована у наукових фахових виданнях і 6 матеріалах Міжнародних та Всеукраїнських конференцій.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, п'яти розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота викладена на 150 сторінках комп'ютерної верстки, містить 13 таблиць, 9 рисунків. У роботі використано 202 літературних джерела, з яких 12 – іноземні.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету та завдання дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення роботи, особистітні високі здобутки, вказується сфера апробації, результати дослідження.

У першому розділі "**Психолого-педагогічні основи фізичного виховання дітей раннього віку**" здійснено аналіз теоретико-методичних основ фізичного виховання дошкільнят, вивчено етапи здоров'я дітей та закономірності їх розвитку від народження до 3-річних років. Аналіз науково-методичної літератури свідчить, що фізичне виховання дітей до 3-річного віку є невід'ємною частиною гармонійного виховання, основою фізичного розвитку і зміцнення здоров'я.

У сучасних умовах спостерігається погіршення стану здоров'я дітей раннього віку. Серед найбільш виражених захворювань домінують хвороби органів дихання, нервової системи, вроджені вад організму. Причиною такого стану є, в першу чергу, забруднення навколишнього середовища, незбалансоване харчування, шкідливі звички батьків, недостатня рухова активність.

Виятково важливе значення у вихованні здорових дітей має родинна педагогіка, яка тривалим еволюційним шляхом сформувала ефективні та доступні засоби і форми виховання особистості. До найрозповсюдженіших засобів належать фізичні вправи, рухливі ігри, забави, загартування, масаж. Форми фізичного виховання дітей раннього віку складали невід'ємну частину родинних, релігійних і казенних обрядів, а тому були масовими і обов'язковими.

У сучасній літературі досліджено окремі аспекти виховання дітей у сім'ї засобами етнопедагогіки. Здійснено історичний аналіз традиційних засобів і методів фізичного виховання на території України.

Бодієчас, практично не висвітленими лишаються питання фізичного виховання дитини до 3-річного віку в сім'ї засобами етнопедагогіки.

У другому розділі **“Методи та організація дослідження”** обґрунтовується система взаємодоповнюючих методів, що адекватні меті та задачам, подається організація дослідження. Для вирішення сформульованих задач застосовувалися такі методи дослідження: теоретичний аналіз і узагальнення літературних джерел, анкетування, психолого-педагогічні спостереження, метод експертних оцінок, емпіричний експеримент, методи математичної статистики. Виробничість різних визначалася за допомогою t -критерію Стьюдента.

Дослідно-експериментальна робота проводилася із студентами Волинського державного університету імені Лесі Українки, молоддю та батьками м.Луцька, Горохівського, Рожинського, Іваничівського, Маневичського, Камінь-Каширського та Любешівського районів Волинської області. Науково-пошукова робота проводилася протягом 1994-1998 років і передбачала три етапи дослідження:

На першому етапі (1994-1995 рр.) аналізувалася спеціальна література за проблемою дослідження. Проводились бесіди з батьками, вивчався традиційний досвід фізичного виховання дітей раннього віку. Аналіз літературних джерел за проблемою дослідження дозволив обґрунтувати мету й основні задачі дослідження, розробити методичний апарат і схему роботи. Систематизація фактичного матеріалу дозволила визначити найбільш ефективні засоби та форми фізичного виховання дітей у традиціях українського народу.

На другому етапі дослідження (1996-1997 рр.) визначалися педагогічні умови використання етнопедагогіки в сучасних умовах, розроблялась методика фізичного виховання дітей до 3-річного віку з використанням засобів етнопедагогіки.

Третій етап дослідження (1998-1999 рр.) передбачав запровадження розробленої методики фізичного виховання у навчально-дослідній процес студентів Волинського державного університету імені Лесі Українки, лекційний курс у Луцькому пологовому будинку та МПТ у реєстрації актів громадянського стану.

У третьому розділі **“Фізичне виховання дітей раннього віку в українській етнопедагогіці”** узагальнено відомості про традиційні методи виховання дітей раннього віку, здоров'я дітей до трьохрічного віку.

Піклування про життя в сім'ї почалося з вибору подружньої пари. О.В.Козальчук (1994) зазначає, що існувала заборона на кровний зв'язок між нареченими. Створення здоров'я новонародженого залежало від

напоїв в перший місяць після одруження. Природне прагнення жінки мати й виховувати дітей всіляко підтримувалося в колі сім'ї, рідних і близьких як морально, так і практичним ставленням до неї. Згідно з традиціями, у період вагітності жінки близькі люди намагалися покращити їй харчування, оберегти від негативних емоцій. Жінка, яка хоче мати здорову дитину, повинна уникати не тільки фізичних перевантажень і нервових стресів, а й лихих думок та вчинків. Здавна люди були переконані, що всі несприятливі і не найкращі звички вагітної жінки: вживання спиртного, куріння, сварки, крадіжки, брехні, образи і прокляття відобразяться на житті і здоров'ї дитини. Щоб не зашкодити нормальному розвитку плоду, жінки дотримувалися багатьох пересторог і заборон.

До психологічних заборон належать ті, що оберігають вагітну жінку від сильних стресових емоцій. Жінка в період вагітності знаходиться в такому положенні, що її психічний стан може легко вплинути на дитину. Падливі емоції, такі як страх, неспокій і сильні почуття можуть порушити нормальний розвиток плоду і навіть хроні його.

Морально-етичні заборони пов'язані з поведінкою жінки в період вагітності. Вагітній жінці слід уникати сварки, сварки, не висміювати інших тому, що всі негативні звички неодмінно відтворяться в характері дитини.

Оздоровчо-гігієнічні заборони включають харчування та гігієну жінки. Вважалось, що помірність у їжі, недозустимість вживання спиртного, ведення здорового способу життя – це і є основа здоров'я її майбутньої дитини.

Обряди, пов'язані з народженням дитини, дослідники поділяють на рідильні, післяродові та соціалізуючі – привчення новонародженого до роду, сім'ї, колективу. Для рідильної обрядовості українців властива певна система символів із залишками язичницьких вірувань. У ролі цих символів традиційно вступали вода, вогонь, земля, предмети рослинного й тваринного світу, їжа, питво, вироби з металу. Великого значення надавалося воді не тільки з гігієнічних міркувань, а й з оберегових. Вода за народними уявленнями символізувала силу і чистоту. До купелі дитини часто додавали садового сіна й квіток. Крім цього, додавали ще й волошок, вієса, гвоздики, чебрецю та інші осяячені квіти. Щоб дівчинка була гарна, вливали трохи молока материнського молока. Хлопчиків оцолікували вочую, наочманювали свіжому яблуці з медом, клали корінь дев'ясила, щоб були сильні, як або сокиру, щоб були добрими майстрами.

Фізичне виховання, як і виховання взагалі, починається з перших днів життя дитини і виявляється через материнську опіку та догляд за немовлям. Те, якою буде майбутня особистість, значною мірою залежить від емоційного впливу матері на дитину в перший рік її життя. Клінічні психологи, як зазначає К.Обуховська (1992), встановили, що відсутність емоційних контактів із матір'ю навіть за умови хорошого догляду за дитиною в дитячих закладах може призвести до важких соматичних розладів організму малюка.

З метою формування опорно-рухового апарату дитину клали спати на рівну й не дуже м'яку постіль. Традиційно було прийнято сповивати дитину. У народному дитинстві не мотивується порізному: "щоб виросла стрункою", "щоб не карячилися ручки та ніжки", "щоб тепленькою була", "щоб себе не покалічила". Мати, годуючи дитину, повинна дотримуватися відповідних правил, а саме: харчуватися здоровими стравами, бути в постійному русі, на свіжому повітрі, чергувати працю з відпочинком, не піддаватися негативним емоціям і хвилюванням; часто брати немовля на руки, багато до нього говорити.

В українській етнопедагогіці корисним вважалося колисання, хоч це і суверенить окремим сучасним рекомендаціям з приводу виховання немовлят. На користь колисання наводяться докази, що це заспокоює дитину, сприяє її засинанню, компенсує безпомічність рухів немовлят, начебто продовжує рух, якого дитина зазнавала в утробі матері, сприяє розвитку вестибулярного апарату, ростові та зміцненню організму дитини.

Вважалося, що дуже корисним для малюків є покшання, яке стимулює загальну рухову активність та розвиток м'язів шийного пояса (зміцнює вентиляцію легень, попереджує в майбутньому порушення постави). При цьому посилюється кровообіг кровопостачання органів і тканин, забезпечується підвищені можливості дитини.

Значне місце у фізичному вихованні дітей раннього віку займають різноманітні рухливі гри та ігришки. Вони є найбільш доступним та універсальним засобом всебічного розвитку дітей і постійно широко використовувались у сімейному фізичному вихованні. Наразі їх головним завданням – вдосконаленням фізичного розвитку, при цьому впливають на духовний світ – світ емоцій, естетичних смаків особистості. Саме тому визначні педагоги К.Д.Ушинський (1949), В.А.Покровський (1894), А.С.Макаренко (1957), В.О.Сухомлинський (1976) та ін. підкреслили особливе значення народних ігор як засобу фізичного виховання дитини.

Перші уявлення дитини про гру формуються у сфері материнського, сімейно-побутового виховання. Тому спочатку каротка, а потім і офіційна педагогіка використовувала гру як засіб навчання та виховання маляг. Гра допомагає донести до дітей материнську ласку, тепло, настрій та повсякденні турботи сім'ї, взаємини, етичні форми суспільного оточення.

У грудному періоді життя дитини доцільно використовувати народні засоби виховання: колискові пісні, в яких дитина вперше прилучається до рідної мови; пестушки, якими супроводжуються перші рухи дитини; потішки – елементарні словесно-рухові ігри дитини з пальчиками, ручками, ніжками; забавлянки – маленькі віршички, пісні, казки ("Скажу вам байку", "Товчу, товчу мак...").

Широко представлені в народній педагогії ігри для фізичного розвитку дітей (рис.1).

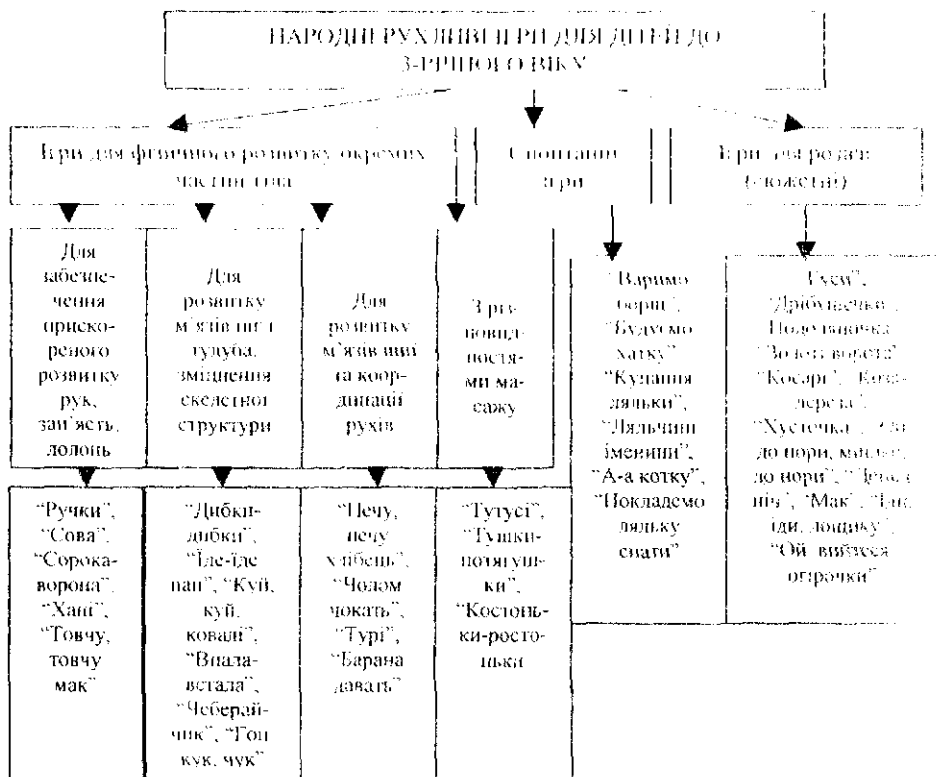

Рис.1 Класифікація народних ігор для дітей від народження до трьох років

У перший рік життя дитини мати намагалися ініціювати вправи для нормального фізичного розвитку малятка: погягування, поладжування в суцроводі різних ігор-потішок. Ці ігри забезпечують розвиток рук, зап'ясть, долонь, пальців ("Гушки", "Сова", "Сорока-бурочка", "Хані" та ін.), розвиток м'язів ніг і талуба, зміцнення скелетної структури ("Дибки-дибки", "Іде, іде пан", "Куй, куй, ковалі") розвиток м'язів шиї і координації рухів ("Печу, печу хлібець", "Чолом чокать", "Гурі", "Барана давать"). Використовувалися ігри з різноманітностями мовленнв ("Тутусі", "Гушки-погягушки" та ін.).

У народній педагогіці визначено дві групи дитячих ігор. Перша – це сюжетні ігри, які випакають самі по собі й часто є наслідуванням дій дорослих. У таких іграх яскраво відтворюються естетичні начала народного життя: побуду, праці, уваження про честь, гідність людини, який сприяє розвитку в дитині акціаніального мислення, формують її характер ("Лолі-шолі", "А-а-а, котку", "Кидем вилку шати").

До другої групи народних ігор умовно можна віднести ігри, спеціально створені для розваг. У них, здебільшого, є правила, що сформувалися століттями, шліфувалися й слугували вихованню в дитині відповідності, рішучості, самостійності. Це різні за формою проведення ігри (колективні, невеликими групами, парами, з м'ячем, з віночком, з м'ячикою та багато інших).

За допомогою рухливих ігор діти в ранньому віці опановують основні елементи грамотності, завчаючи вірші, скоромовки, лічилки. Сторічні ігри ("Класики", "Піжмурки") розвивають і математичні здібності. Ігри-іспіви вчать дитину вправно володіти словом, керуватися етичних норм поведінки, вони пробуджують мистецький смак до художнього слова, танцю й театрального мистецтва. Ряд ігор-іспівів нагадують невеличкі театральні вистави, де немає сторонніх глядачів – усім учасникам відведена певна роль.

Сьогодні без відродження українських культурно-історичних, науково-педагогічних, народознавчих виховних традицій неможливе ефективне виховання дітей, як неможлива і сама національна освіта. Сім'я має стати головною ланкою у вихованні дитини, забезпеченні достатніх умов, матеріальних та педагогічних, для її фізичного і духовного розвитку.

З метою вивчення засобів етнопедагогіки у фізичному вихованні дітей раннього віку, нами було проведено соціологічне дослідження. Результати анкетування свідчать, що, на думку 42,9% батьків, фізичним вихованням дітей потрібно займатися з періоду вагітності жінки, 50,8% –

стверджували, що виховання необхідно починати з перших тижнів народження дитини. Ніхто з опитуваних не відповів, що фізичні виховання треба займатися з одного року, з трьох років чи з дитини в садочка. Це підтверджує думку, що батьки з розумінням ставляться до проблеми здоров'я дитини.

В українській етнопедагогіці важливе місце надають дотриманню вагітними жінками багатьох пересторог і заборон. Аналіз результатів анкетування показує, що 58,5% жінок знають від 3-х до 5-ти пересторог, 15,4% - зуміли назвати більше 5-ти і 26,1% - не знають жодної. З усіх опитуваних жінок 73,8% дотримувались пересторог і заборон частково, а 26,2% вважають їх непотрібними і не виправданими. На запитання анкети "Скільки разів на тиждень Ви купали дитину?" більшість жінок відповіли, що купали кожного дня, 14% - купали 5 разів на тиждень, і 28% жінок вважають, що купати потрібно ввечері, вранці тих днів, коли дитина родилась і хрестилась.

На запитання "Які фізичні вправи рекомендується виконувати жінкам у період вагітності?" 53% жінок не назвали жодної, 47% - назвали 2-3 фізичні вправи. Це свідчить, що жінки в період вагітності не приділяють належної уваги значенню виконання спеціальних фізичних вправ, їх доцільності та необхідності для народження здорової дитини.

Дослідження показало, що загальної резервуар народних ігор відомий батькам, надзвичайно бідний. Найчастіше використовуються переважною кількістю батьків, такі ігри: "Сорока-ворона", "Цеглу-цеглу хлібчик", "Іхав, іхав пан", "Дрібу, дрібу-дрібущечки". На запитання "Які ігри рекомендуються дітям першого року життя?" 20% батьків не спроможні назвати жодної української народної гри, яка б, на їх думку, сприяла розвитку фізичних якостей, рухових умінь та навичок.

Незважаючи на недостатнє науково-методичне забезпечення, близько 50% опитуваних жінок вважають достатнім рівень своїх знань про методичні особливості використання українських народних ігор в виховному процесі. Це свідчить про недооцінку батьками значимості рухових ігор та, в деякій мірі, переоцінку своїх знань.

Аналізуючи результати анкетування, можна зробити висновок, що батьки недостатньо знають джерела, з яких можна отримати інформацію про народні традиції, обряди, виховання. Тільки 10,7% респондентів назвали окрему літературу з етнопедагогіки та народних традицій. Це, переважно, "Українське народознавство", "Родина і сімейна енциклопедія", "Дошкільне виховання".

Загалом, жінки, які проживають у сільській місцевості, краще обізнані зі звичаями, заборонами та пересторогами й частіше їх дотримуються. Із названих ними заборон, найчастіше зустрічаються ті, які можна віднести до психологічних. Наприклад, вагітній жінці не можна дивитися в домовину, задивлятися на інвалідів або людей з різноманітними фізичними вадами; при перенесенні не можна торкатися руками голови чи обличчя.

На запитання анкети "Скільки українських народних ігор Ви знаєте?" 12,5% жінок сільської місцевості не назвали жодної, 29,3% назвали до 3-х ігор і 9% назвали більше 3-х ігор. Знання міськими жінками репертуару народних ігор дещо кращі, ніж жінок сільської місцевості. Можливо, ця невелика різниця пов'язана з тим, що більшість міських дітей відвідували дитячий садочок, що і вплинуло на знання батьків у цій галузі.

Більше знають літературу про виховання дітей раннього віку і використовують її молоді батьки. Обізнані з окремими джерелами народної педагогіки 7 жінок віком до 30 років, 3 – від 30 до 40 років і 4 – старші 40 років; 18 жінок віком до 30 років назвали найбільше літературних джерел. Звідси можна зробити висновок, що молоді батьки більше цікавляться проблемами виховання дітей, використовують літературні джерела, хоча і в недостатньому обсязі. Старші матері менше цікавляться спеціальною літературою, спираючись більше на власний досвід, ніж на літературні джерела.

У четвертому розділі "**Фізичне виховання дітей ріннього віку з використанням засобів етнопедагогіки**" висвітлено зміст авторської методики фізичного виховання для дітей першого, другого і третього років життя, в якій органічно поєднуються сучасні наукові досягнення та традиційні шляхи етнопедагогіки. На основі даної методики ми доробили лекційний курс для підвищення освіченості батьків та молоді. Мета цих курсів полягала в формуванні у молоді системи науково обґрунтованих знань та умінь використання засобів етнопедагогіки у фізичному вихованні дітей до 3-річного віку (фізичні вправи, ігри-деступки, забавлянки, заборони і перестороги, рухливі ігри, масаж, коłysання, колискові пісні, прислів'я), методи (репродуктивні та проблемно-пошукові) роботи.

Навчально-виховна робота проводилася відповідно до загальнопедагогічних (науковості, свідомості й активності, систематичності, послідовності, доступності, наочності й індивідуаліза-

ції) та специфічних (народності, краснавчості, природовідповідності, культуровідповідності) принципів.

Ефективність експериментальної методики фізичного виховання дітей від народження до 3-річного віку з використанням засобів етнопедагогіки перевірялось шляхом педагогічного експерименту в молодню м.Луцька. Педагогічний експеримент проводився в чотирьох напрямках і охоплював різні вікові групи.

Перший напрямок полягав у формуванні знань про значення фізичного виховання у студентів Волинського державного університету ім.Лесі Українки. У процесі вивчення предмету "фізичне виховання" студентам, як майбутнім батькам, читались дві лекції ("Традиційні засоби і методи збереження здоров'я матері й дитини в період вагітності", "Особливості методики фізичного виховання дітей до 3-річного віку із застосуванням засобів етнопедагогіки").

Для студентів Інституту фізичної культури та здоров'я обов'язковим теоретичним матеріалом був децю ширший. Згідно наших рекомендацій традиційні засоби фізичного виховання вивчалися у процесі викладання таких навчальних предметів, як теорія і методика фізичного виховання, теорія і методика оздоровчої роботи, історія фізичної культури, теорія фізичного виховання в Україні, рухливі ігри, а також валеологія і гігієна.

Другий напрямок полягав у підвищенні обізнаності батьків шляхом розповсюдження методичного посібника "Використання засобів етнопедагогіки у фізичному вихованні дітей до 3-річного віку". Зміст цього посібника розкривав традиції української етнопедагогіки: національні засоби, методи і форми збереження та зміцнення здоров'я дітей, методику фізичного виховання дітей першого, другого і третього років життя.

Третій напрямок експериментальної роботи полягав у проведенні лекцій для вагітних жінок у пологовому будинку м.Луцька. Лекції ("Традиційні засоби і методи збереження здоров'я матері й дитини в період вагітності", "Особливості методики фізичного виховання дітей до 3-річного віку") передбачали ознайомлення жінок з багатовіковою народною мудрістю виховання здорової дитини.

Четвертий напрямок експериментальної роботи передбачав впровадження лекційного курсу "Традиції виховання здорової дитини в українській родинній обрядовості" у Відділі реєстрації актів громадянського стану м.Луцька для людей, які вступають у шлюб.

Ефективність роботи визначалась шляхом порівняння знань у галузі фізичного виховання та етнопедагогіки до і після експерименту.

Рівень знань про етнопедагогіку й національні традиції фізичного виховання студентів до і після експерименту подано в табл. 1.

Таблиця 1

Рівень знань про національні традиції фізичного виховання студентів до і після експерименту (в балах)

Види знань	Оцінка знань		Вірогідність різниці (P) <0.001
	до експерименту	після експерименту	
Забороли й перестороги вагітній жінці	2.41±0.09	3.98±0.07	<0.05
Традиційні погішки й забавлянки	2.13±0.07	4.25±0.08	<0.001
Рекомендовані фізичні вправи для дітей 1-го року життя	2.83±0.06	4.17±0.06	<0.001
Ігри для дітей 2-го року життя	2.74±0.07	4.31±0.09	<0.001
Рекомендовані фізичні вправи для дітей 2-го року життя	3.18±0.08	4.41±0.09	<0.001
Ігри для дітей 3-го року життя	3.25±0.06	4.35±0.08	<0.001
Рекомендовані фізичні вправи для дітей 3-го року життя	3.51±0.07	4.42±0.09	<0.001
Способи загартування для дітей до 3-річного віку	2.63±0.09	4.15±0.07	<0.05
Прийоми і види масажу для дітей до 3-річного віку	2.24±0.06	4.17±0.06	<0.05
Загальний рівень знань	2.77±0.07	4.25±0.08	<0.001

Результати, подані в таблиці, свідчать, що рівень знань студентів до початку експерименту був дуже низьким (2,77 бала). Після експерименту рівень знань підвищився на 1,48 бала і, в середньому, становив 4,25 бала (P<0.001). Найкраще студенти знають рекомендовані фізичні вправи та ігри для дітей другого і третього років життя. Дещо менше студенти обізнані з традиційними заборонами і пересторогами для вагітної жінки, способами загартування та прийомами й видами масажу для дітей до 3-річного віку. Результати опитування свідчать, що на всіма питаннями анкети рівень спеціальних знань батьків підвищився. Наприклад, якщо до експерименту більше п'яти пересторог для вагітної жінки знали тільки 15,4% респондентів, то після експерименту – 36,9%. Кількість жінок, які не знають жодної заборони, знизилась з 26,1% до 1,3%. Найбільш поширеними є такі перестороги: не переживати сильних емоцій; страху, раптового переляку, не лягтися, не криздити тварин, не дирити волосся, не переступати через різні перешкоди. Потрібно

вказати, що зросла кількість жінок, які в період вагітності дотримувалися зазначених пересторог.

Результати наших досліджень показують, що переважна більшість жінок добре обізнані із змістом і правилами виконання фізичних вправ для вагітних жінок. Якщо до початку експерименту жодна із респондентів не назвала більше 3-х вправ, то після експерименту їх кількість становила 81,7%.

За результатами анкетування виявлено, що у батьків значно зріс арсенал рекомендованих фізичних вправ та рухливих ігор для дітей першого, другого і третього років життя. Зокрема, до початку експерименту таких батьків було 10,2%, після експерименту – 28,2%. Результати роботи з батьками підвищили їх знання з форм і засобів української етнопедагогіки. Кількість респондентів, що мають знання в цій галузі, зросла з 6,1% до 67,3%. Після експерименту батьки також назвали більшу кількість літератури про українську етнопедагогіку і національні традиції фізичного виховання.

Проведення лекцій у Луцькому пологовому будинку та Відділі ресстрації актів громадянського стану м.Луцька сприяло збільшенню рівня знань молодих людей про традиції української етнопедагогіки з фізичне виховання, підвищили інтерес до традиційних форм і засобів збереження здоров'я матері й дитини.

У п'ятому розділі “Аналіз і узагальнення результатів дослідження” отримані три групи результатів: підтвердуючі результати (1 група); результати, що доповнюють існуючі розробки (2 група) і абсолютно нові результати (3 група). У дослідженні підтверджено дані про засоби та зміст фізичного виховання в українській етнопедагогіці та календарній обрядовості, що встановлені у наукових працях А.М.Богущ (1994), Г.В.Воробей (1997), В.І.Левків (1998), С.Н.Приступи (1996), А.В.Цюся (1996).

Сучасними дослідженнями (К.П.Дорожнова, 1983; В.К.Ігнатова, 1973; А.В.Константинов, 1978; Р.З.Поташник, 1995; Т.Ю.Крудович, 1999 та ін.) встановлено вплив на стан народжуваних дітей факторів: навколишнього середовища, спадковості і здоров'я батьків, особливості протікання вагітності і родів матері, ведення здорового способу життя батьків, а також матеріальний стан сім'ї, харчування і праця, рівень освіти, медичне обслуговування і місце проживання (село, місто). Соціально-економічна криза, яку продовжує переживати Україна, суттєво відобразилася на демографічній ситуації в країні. За останні 20 років кількість населення, за даними офіційної статистики, зменшилася в

31,7 млн до 50,5 млн, головним чином за рахунок збільшення смертності та зменшення народжуваності. Внаслідок цього коефіцієнт природного приросту населення із позитивного (2,9 - в 1995 р.) перетворився в негативний, який склав у 1997 р. показник "6,2", тобто найнижчий за останні 10 років (Ю.Кундієв, 1999).

Наші результати стану здоров'я дітей Волинської області підтвердили ці дані. Серед найбільш виражених захворювань домінують хвороби органів дихання, нервової системи, вроджені аномалії.

До другої групи отриманих даних належать результати про вплив батьків до традицій етнопедагогіки і фізичного виховання, зміст і класифікацію народних ігор, методик фізичного виховання дітей до 3-річного віку та шляхи використання етнопедагогіки у сучасних умовах.

Новими є відомості про народні засоби і форми збереження здоров'я матері і дитини у період вагітності, зміст фізичного виховання дітей першого року життя, технологію використання етнопедагогіки у сучасному сімейному вихованні.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз наукової і методичної літератури свідчить, що фізичне виховання дітей до 3-річного віку є невід'ємною частиною гармонійного виховання, основою фізичного розвитку і зміцнення здоров'я. Винятково важливе значення у вихованні здорових дітей має родинна педагогіка, яка тривалим еволюційним шляхом сформувала ефективні та доступні засоби, методи і форми виховання особистості. Фізичне виховання дітей раннього віку складало невід'ємну частину родинних, релігійних і календарних обрядів, а тому було обов'язковим. У сучасній літературі досліджено окремі аспекти виховання дітей у сім'ї засобами етнопедагогіки. Здійснено історичний аналіз традиційних засобів і методів фізичного виховання на території України. Водночас, практично не висвітленими лишаються питання фізичного виховання здорової дитини до 3-річного віку в сім'ї засобами етнопедагогіки.

2. Традиційно виховання здорової дитини в Україні починалося з періоду вагітності жінки. Сформувалася система різноманітних заборон і пересторог, які чітко регламентували поведінку вагітної жінки. Всю сукупність пересторог і заборон умовно можна класифікувати на три групи: 1) психологічні; 2) морально-етичні; 3) оздоровчо-гігієнічні. До психологічних заборон належать ті, які оберігають вагітну жінку від сильних стресових ситуацій. Морально-етичні заборони пов'язувалися з

нормами поведінки жінки. Оздоровчо-гігієнічні перестороги включили правила харчування, гігієни та рухової активності жінки.

3. Зміцнення здоров'я новонароджених забезпечувалося шляхом виконання різноманітних родинних обрядів. Провідну роль в цьому відіграють купання немовлят, нагирання цілющими травами, масаж, колихання, годування материнським молоком. Важливе значення для стимулювання росту і розвитку дитячого організму надавалося нестункам, якими супроводжувалися перші рухи дитини, потішкам – елементарним словесно-руховим іграм дитини з пальчиками, ручками, ніжками; забавлянкам – малюванням віршикам; пісням-казочкам, які супроводжувалися елементарними рухами. Широко представлені в народній педагогіці “пальчикові” ігри, ігри для розвитку окремих частин тіла. Вказані ігри забезпечували прискорений розвиток рук, зап'ясть, долонь, пальців (“Ручки”, “Сова”, “Сорока-ворона”, “Хані” та ін.), розвиток м'язів шиї і тулуба, зміцнення скелетної структури (“Дибко-дибки”, “Де-де, пан”, “Куй-куй, ковалі та ін.), розвиток м'язів шиї і координації рухів (“Печу-печу хлібчик”, “Чолом чокать”, “Турі” та ін.).

4. Опитування батьків показали, що 73,8% жінок частково дотримувалися пересторог і заборон у період вагітності, 26,2% вважали їх непотрібними і невинуватими. У період вагітності 53% жінок не виконували ніяких фізичних вправ, 20% – не спроможні назвати жодної української гри, яка б сприяла фізичному розвитку дітей. 100% батьків розуміють позитивний вплив фізичного виховання на стан здоров'я дітей. Водночас, тільки 10% привчають дітей до щоденного виконання фізичних вправ. З основними засобами і формами етнопедагогіки обізнані 43,9% жінок. Тільки 10,7% респондентів знають джерела інформації про народні традиції фізичного виховання дітей. Жінки, які проживають у сільській місцевості, краще обізнані із народними заборонами, пересторогами, рухливими іграми і частіше їх дотримуються. Найкращі знання етнопедагогіки мають жінки віком до 30 років.

5. Методика фізичного виховання дітей 1-го року життя передбачає поєднання традиційних засобів етнопедагогіки з сучасними досягненнями педагогічної науки. Надзвичайно важливе значення мають різноманітні нестунки та забавлянки, які поєднуються з елементарними піснями, казками, прислів'ями. Важливу роль відіграють елементарні фізичні вправи в поєднанні із загартуванням.

Фізичне виховання дітей 2-го і 3-го років життя обумовлюється підвищеними фізичними можливостями дітей. Основну роль відіграють

національні рухливі ігри для розвитку різних частин тіла, формування життєво важливих рухових умінь і навичок, профілактики відхилень у стані здоров'я

6. Педагогічний експеримент показав високу ефективність запропонованої методики фізичного виховання дітей з використанням засобів етнопедагогіки. Студенти мають вірогідно вищий ($P < 0,001$) рівень знань в галузі національних традицій фізичного виховання в порівнянні до і після експерименту. Збільшився рівень знань батьків і молоді з української етнопедагогіки і фізичного виховання, підвищився інтерес до традиційних форм і засобів збереження здоров'я матері й дитини.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кліш І.С. Використання засобів етнопедагогіки у фізичному вихованні дітей до 3-річного віку / Методичний посібник для батьків. – Луцьк: Надтир'я, 1998. – 67 с.

2. Кліш І.С. Фізичний розвиток і гартування особи засобами материнського виховання // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 1998. – №8. – С.7-9.

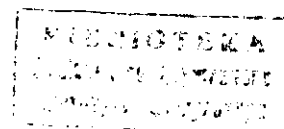
3. Кліш І.С. Роль народних ігор в активізації рухливості дитини, розвитку мислення, формування емоційної сфери // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. Зб.наук.праць. – Луцьк: Медіа, 1999. – С.385-391.

4. Кліш І.С. Виховання у дітей норм і навичок здорового способу життя // Молода спортивна наука України. Зб наук.статей. – Львів: ІДІФК, 1999. – С.150-154.

5. Кліш І.С. Педагогічні умови застосування засобів етнопедагогіки у фізичному вихованні дітей раннього віку // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 1999. – №7. – С.24-28.

6. Кліш І.С. Народний досвід фізичного виховання дошкільнят та використання його ідей у сучасних умовах // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 1997. – №6. – С.63-66.

7. Бенедь С.П., Кліш І.С. Соціально-екологічна та медико-біологічна суцільність стану здоров'я матері й дитини // Науковий вісник

Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Луцьк: 1998. – №8. – С.168-169.

8. Кліш І.С. Народна родильна обрядовість // Актуальні проблеми оздоровчої фізичної культури, фізичної реабілітації та валеології у сучасних умовах. Зб.наук.праць. – Кіровоград, 1997. – С.117-121.

9. Кліш І.С. Вдосконалення системи педагогічної освіти батьків з питань фізичного виховання дітей в сім'ї від народження до 3-річного віку // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. – Ч.2. – Київ-Вінниця, 1998. – С.273-275.

10. Кліш І.С. Традиційні форми і засоби фізичного виховання дошкільнят // Матеріали II республіканської конференції "Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні". – Луцьк: Надстир'я, 1996. – С.400-404.

11. Кліш І.С., Ковальчук Н.М. Аспекти національного відродження фізичної культури і спорту // Матеріали I республіканської конференції "Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні". – Луцьк: Надстир'я, 1994. – С.345.

12. Кліш І.С. Нетрадиційні методи й оздоровчі системи в валеології // Матеріали II всеукраїнської науково-практичної конференції "Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні". – Луцьк: Вежа, 1996. – С.404-406.

АНОТАЦІЇ

Кліш І.С. Фізичне виховання дітей до 3-річного віку засобами етнопедагогіки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з фізичного виховання і спорту за спеціальністю 24.00.02 – Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення. – Волинський державний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2000.

Дисертацію присвячено питанням використання етнопедагогіки у фізичному вихованні дітей раннього віку. У дисертації визначено традиційні шляхи збереження здоров'я матері і дитини у перинатальній вагітності жінки, народні засоби, методи і форми фізичного виховання дітей до 3-річного віку. Запропоновано методіку фізичного виховання дітей з використанням засобів етнопедагогіки.

Ключові слова: етнопедагогіка, ранній вік, національні ігри, засоби, традиції і обряди.

Klish I.S. Physical training of the children under the age of 3 years by means of ethnopedagogics. – Manuscript.

Thesis for obtaining the candidate's degree in Physical Training and Sport in speciality 24.00.02 – Physical Culture, Physical Training of different population groups - Volyn State University named after Lesya Ukrainka, Lutsk, 2000.

Dissertation is devoted to the problem of the increasing of the pedagogical education among the parents concerning physical training of the children under the age of 3 years by means of ethnopedagogics. The ethnographical and modern scientific literature as to the subject which is under consideration was analysed. The analysis of the literary sources gave the opportunity to ground the aim and main tasks of investigation, to develop the methodical apparatus and scheme of work. The systematization of the facts allowed to determine the most effective means and forms of physical training of the children as to our ukrainian traditions. The content of traditional means and forms of preserving mother's and child's health, during the period of pregnancy is marked, and also methods, means and forms of physical training of the juniors in ukrainian ethnopedagogics. The attitude of women from different age and social groups towards ethnopedagogics in ancient conditions is also pointed out.

The analysis of scientific and methodic literature proves the fact that physical training of the juniors is an integral part of the harmonious upbringing, the basis of physical development and strengthening of health. Family pedagogics plays an incredible role in upbringing of the healthy children. It formed effective and popular means and methods of the person's upbringing. The strengthening of a baby's health was held with the help of different family customs. The predominant role in this is given to a bathing of a child, rubbing with the healthy herbs, to a massage, lulling and suckling. Very important significance was given to the simple verbal and movable games for a baby to play with his (her) arms, fingers, legs, and also games for developing different parts of body. It stimulated the development of a child's body greatly. The methods of the physical training of the children under age year include the combination of a traditional ethnopedagogical means and modern scientific achievements. The physical upbringing of the children under the age of 2 and 3 years is determined by the increased physical abilities of the children. The national movable games play the main role in the development of different parts of body. The formation of the necessary vital movable skills and habits and preventive measures against any deviation in the state of health also mean much.

The methods of the physical training for children under the age of 3 years with the usage of some ethapedagogical means are suggested. They are introduced into a teaching and educational process for the students of Volyn State University named after Lesya Ukrainka, and also into the lecture course given in Lutsk Maternity Hospital and Marriage Office. The results of the investigation may be included also into the new text-books in Theory and Methods of Physical Training, Movable Games, and History of Physical Culture and Protection of Health.

Key-words: ethnopedagogics, early age, national, games, means, traditions and customs.

Клиш И.С. Физическое воспитание детей до 3-х летнего возраста средствами этнопедагогики. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата наук по физическому воспитанию и спорту по специальности 24.00.02 – Физическая культура, физическое воспитание разных групп населения. – Волынский государственный университет имени Леси Украинки, Луцк, 2000.

Диссертация посвящена вопросам использования этнопедагогики в физическом воспитании детей раннего возраста. В диссертации обозначено традиционные пути сохранения здоровья матери и ребенка в период беременности женщины, народные средства, методы и формы физического воспитания детей до 3-х летнего возраста. Предложено методике физического воспитания детей с использованием средств этнопедагогики.

Ключевые слова: этнопедагогика, ранний возраст, национальные игры, средства, традиции и обряды.